

Список використаних джерел

1. Екологічний паспорт Хмельницької області за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=7157 (дата звернення : 20.04.2019).
2. Заповідні перлини Хмельниччини / Під. ред. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький : Інтрада, 2006. – 220 с.
3. Національний природний парк «Подільські товтри» / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nprptovtry.org.ua> (дата звернення: 20.04.2019).
4. Національний природний парк «Мале Полісся» / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://malepolisja.in.ua> (дата звернення : 20.04.2019).
5. Хмельницька область: Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення. □ Режим доступу : <http://old.data.gov.ua/dataset/resource/хмельницька-область-перелік-територій-та-об'єктів-природно-заповідного-фонду-1> (дата звернення : 20.04.2019).

УДК 712.41

А.В. Клименко, молодший науковий співробітник
НБС імені М.М. Гршка НАН України

ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ВІКОВИХ ДЕРЕВ

Вікові дерева мають історичну і наукову цінність, заповідання дерев та підвищення громадської свідомості дозволяє зберігати їх від знищення.

Ключові слова: вікові дерева, визначення параметрів, власні обміри.

Згідно із Законом України до об'єктів природної спадщини відносяться багатовікові дерева (ботанічні пам'ятки природи), об'єкти садово-паркового мистецтва (поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами), ландшафтні об'єкти (природні території, які мають історичну цінність) [3]. Вікові дерева є об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ). Вони прикрашають парки, сквери, вулиці. Найбільш цікавий асортимент дерев знаходиться на території колишніх розплідників, старовинних парків та садіб, учбових закладів, санаторіїв, дендропарків, ботанічних садів, приватних колекцій. Унікальні багатовікові дерева, що вже отримали статус „ботанічної пам'ятки природи” та занесені в реєстри мають велику наукову, екологічну, історичну та естетичну цінність. Пам'ятки природи можуть розташовуватися на території інших об'єктів природно-заповідного фонду. Багатовікові дерева (ботанічні пам'ятки природи) відносяться до об'єктів природної спадщини, за умови отримання належного статусу, згідно з чинним законодавством України повинні підлягати охороні поряд з іншими об'єктами історико-культурної спадщини та природно-заповідного фонду. Визначенням багатовікових деревних рослин та їх заповіданням до недавнього часу займалися співробітники Київського еколого-культурного центру. Кожне вікове дерево є цінним, бо воно може бути показником тривалості життя та досягнення граничних розмірів різних видів в конкретних умовах зростання.

Заповідання багатовікових дерев дозволяє зберігати їх на територіях, де намічено будівництво, де вони можуть постраждати від підпалу або спилування. Головну роботу по збору матеріалу, складанню реєстру-довідника вікових дерев провели співробітники Київського еколого-культурного центру (КЕКС). [5] Вони організували їх охорону та лікування, залучили до цієї справи комісії Київради, небайдужих громадян та молодь. Для підвищення громадської свідомості написані брошури «Дерева-патріархи», укладачі: Зубович М.П., Кваша В.В. Брошуру «Видатні вікові дерева Києва» можна прочитати на сайті КЕКС. Але ця робота не закінчена. Переважна більшість деревних рослин „ботанічних пам'яток природи” є представниками родини букових – дубів. Але крім дубів серед вікових та особисто цінних деревних рослин є багато інших видів дерев. Вікові дерева, що розташовані на закритих територіях, не завжди внесені до реєстрів, тому їх також треба виявити та надати їм статус „ботанічної пам'ятки природи”. Але швидкість росту різних видів дерев відрізняється. Тому треба правильно визначити їх параметри. До того ж, діаметри стовбурів дерев одного й того ж виду та віку більше у рослин, що ростуть на відкритих ділянках, ніж у насадженнях.

Співробітники Київського еколого-культурного центру розробили формулу визначення віку деяких видів дерев. $L = KxS$, де L – вік дерева, K – коефіцієнт, S – обхват стовбура дерева. [5] Але в лісівництві частіше використовують діаметр стовбура на висоті грудей, бо тоді визначення параметрів проводити зручніше навіть одній людині без помічників.

До того ж в реєстрі-довіднику цінних видів вікових дерев та кущів вказано менше, ніж є насправді, це усього 12 видів, хоча їх набагато більше. Ми поки що виявили: *Larix decidua* Mill., *Pinus sylvestris* L., *Pinus nigra* Arn., *Pinus pallasiana* D. Don, *Picea abies* (L.) Karst., *Ginkgo biloba* L., *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franko, *Quercus robur* L., *Populus alba* L., *Populus x canescens* (Ait.) Smith., *Populus nigra* L., *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia americana* L., *Tilia euchlora* K. Koch., *Tilia tomentosa* Moench., *Fraxinus excelsior* L., *Fraxinus pensylvanica* Marsh., *Ulmus glabra* Huds., *Ulmus pumila* L., *Fagus sylvatica* L., *Fagus orientalis* Lipsky, *Cornus mas* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Morus alba* L., *Juglans nigra* L., *Padus serotina* (Ehrh.) Agardh., *Sambucus nigra* L., *Phellodendron amurense* Rupr., *Platyclus orientalis* (L.) Franco, *Taxus baccata* L., *Taxus cuspidata* Siebold et Zucc., *Thuja occidentalis* L. *Chamaecyparis pisifera* Sieb., (L.) Karst, *Picea engelmannii* Engelm., *Picea pungens* Engelm., *Tsuga canadensis* (L.) Carr., *Acer campestre* L., *Acer laetum* C. A.

Mey, *Acer negundo* L., *Acer platanoides* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Acer tataricum* L., *Acer velutinum* Boiss., *Gleditsia triacanthos* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Aesculus x carnea* Haune, *Aesculus octandra* Marsh., *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn., *Carpinus betulus* L., *Carya ovata* (Mill) K. Koch., *Carya glabra* (Mill.) Sweet., *Styphnolobium japonicum* L., *Gymnocladus dioica* (L.) K. Koch., *Castanea sativa* Mill, *Celtis occidentalis* L., *Crataegus monogyna* Jacq.

Зібрані дані про стан та параметри дерев можуть бути використані при складенні нових додаткових реєстрів визначних та вікових дерев з метою подальшої їх охорони і збереження.

З 2017 року у відділі ландшафтного будівництва НБС НАНУ імені М.М. Гришка проводиться моніторинг природної та культурної спадщини в урбанізованому середовищі. Вивчення багатовікових дерев входить до цих досліджень. Тому нами розробляються таблиці параметрів та стану старих та особисто цінних дерев згідно їх віку. Для створення цих таблиць були використані вже опубліковані матеріали в фаховій літературі та власні обміри.

Рослини в різні пори року та з віком змінюють свій зовнішній вигляд. Період повного розвитку характеризується типовою для даного виду формою. В період старіння дерева набувають або величні форми, або – навпаки – не гарної, потворної. Тому не слід об'єднувати в загальну групу дерева довговічні та недовговічні, бо така група швидко розпадеться. Даному питанню приділяли увагу різні дослідники в галузі дендрології та ландшафтного будівництва, серед яких д.б.н. Л.І. Рубцов [4], к.б.н. А.П. Шиманюк [1] та д.б.н. О.І. Колесніков [2]. А.П. Шиманюк вивчав граничну довговічність деревних рослин для Білорусі, О.І. Колесніков – для Кавказу та Криму, Л.І. Рубцов – для України. Дані дослідників вказують граничний вік рослин в найкращих природних умовах зростання. В урбанізованому середовищі ці показники значно менші. Нами також були проведені власні обміри багатовікових дерев в міських умовах зростання. Старі деревні рослини зберігаються краще в містах, де рослина має охоронну ознаку її статусу, незалежно чи в парку, у дворі, санаторії, або на вулиці вона росте. Однак багато з таких дерев страждають від антропогенного навантаження, прокладання комунікацій, скорочення пристовбурних кіл, закладки їх асфальтобетоном навіть у парках, установки поряд з ними кіосків.

Більшість вікових дерев збереглася від антропогенного навантаження в деяких парках та ботанічних садах завдяки складному рельєфу та огорожі з живоплоту із кушів. Найкращим прикладом збереження вікового дубу є парк в місті Буча Київської області. Багатовіковий дуб обмежений невисоким металевим парканчиком по колу крони дерева. Пристовбурне коло під кроною дерева діаметром 40 м засіяне низькою травою. Перед деревом встановлена скульптура у вигляді духу дерева. За металевим парканчиком навколо дерева-патріарха створена доріжка з дерев'яних зрізів. Натуральний матеріал дозволяє ще розширити коло доступу вологи до дерева.

Таблиця 1 – Визначення параметру вікових дерев в залежності від віку за власними обмірами

Назва рослини	Діаметр стовбуру на висоті грудей, см	Вік
<i>Acer platanoides</i>	100	120
<i>Acer platanoides</i> 'Schwedleri'	100	120
<i>Chamaecyparis pisifera</i> Sieb.	50	120
<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Filifera'	40	120
<i>Fagus sylvatica</i> L.	100	130
<i>Juglans nigra</i> L.	70	130
<i>Picea abies</i> (L.) Karst	70	120
<i>Picea engelmannii</i> Parry ex Engelm.	60	120
<i>Picea pungens</i> 'Argentea'	60	120
<i>Pinus nigra</i> J.F. Arnold	90	120
<i>Pinus strobes</i> L.	60	100
<i>Platanus acerifolia</i> Willd	100	100
<i>Platanus occidentalis</i> L.	110	100
<i>Quercus robur</i> L.	110	300
<i>Quercus robur</i> 'Fastigiata'	90, 80	150, 130
<i>Taxus cuspidata</i> Sieb. et Zucc.	60	150
<i>Thuja occidentalis</i> L.	60	130
<i>Thuja occidentalis</i> . 'Ellwangeriana'	30	110
<i>Tilia cordata</i> Mill.	60, 70, 80	160, 200, 250
<i>Tilia americana</i> L.	70	120
<i>Tilia euchlora</i> K. Koch.	70	120
<i>Tilia tomentosa</i> Moench	120	120
<i>Ulmus laevis</i> Pall.	60	160
<i>Ulmus glabra</i> Huds = <i>Ulmus scabra</i> Mill.	60	140

В дендропарку „Гростянець” вікові дерева дубів обмежені невисоким парканчиком та пристовбурне коло засаджене ефемероїдами. Інші види вікових дерев в дендропарку розташовані на великих галявинах та

добре охороняються. В дендропарку «Олександрія» в місті Біла церква збереглася вікова діброва та 350-річний дуб, що прикрашає Палієву гору, названий на честь видатного козака дубом Палія. Крім дубів, в дендропарку з часу існування маєтку Браницьких також ростуть інші види вікових дерев. З метою популяризації унікальних колекцій раритетних вікових дерев і питань їх збереження в парку «Олександрія» НАН України розроблено екскурсійно-туристичний маршрут «Зелені патріархи дендропарку „Олександрія”», який розраховано на широке коло відвідувачів.

В НБС імені М.М. Гришка у різних його частинах ростуть дуби-велетні віком понад 200-300 років, вікові шовковиці. Дуби-велетні є окрасою кожного куточку саду. В саду бузку вони створюють «раму» в «загальній картині» показу колекції бузку. В дендрарії росте справжня перлина ботанічного саду – кремезний дуб, який носить назву Дуб співака Івана Козловського. В північно-східній частині бот. саду зберегалися багатовікові дуби, поодинокі та масивами, навесні під дубами квітнуть проліски.

Вікові дерева мають історичну і наукову цінність, зокрема для розуміння довговічності цих видів рослин у штучних насадженнях в умовах урбанізованого середовища. Для створення композицій з використанням дерев та кущів необхідно враховувати, що рослини є живим матеріалом та їх декоративні якості залежать від властивостей самих рослин, а також від умов середовища, в якому вони розвиваються

Список використаних джерел

1. Дендрология. А.П. Шиманюк, изд. „Лесная промышленность”, 1967, 334 с.
2. Декоративная дендрология. А.И. Колесников, изд. „Лесная промышленность”, 1974, 704 с.
3. Закон України про охорону культурної спадщини, Документ 1805-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 25.01.2019, підстава - 2457-VIII.
4. Л.И. Рубцов. Долговечность декоративных деревьев и кустарников, изд. Академии наук Украинской ССР, 1953, 51 с.
5. Стародавні дерева України: реєстр-довідник / П.І. Гриник, М.П. Стеценко, С.Л. Шнайдер [та ін.]. К: Логос, 2010.,143 с.

УДК: 911.5 (477.43/44)

Н.С. Ковка – аспірант

Наук. керівник: Г.В. Мудрак, к.г.н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища

Вінницький національний аграрний університет

КРИТЕРІЙ ВИБОРУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Проаналізовано літературні джерела, щодо критеріїв відбору відновлювальних, ключових та сполучних територій, методичні рекомендації щодо розроблення регіональних, місцевих схем екомережі. Визначено, що до відновлювальних територій екомережі Східного Поділля відносяться території, які низькопродуктивні, деградовані, селітебні ділянки, пасовища, орні та інші землі, які підлягають особливій охороні, збереженню, відновленню, відтворенню та раціональному використанню.

Ключові слова: екомережа, відновлювальні території, ключові території, сполучна територія, критерії.

Постанова проблеми. Відновлювальні території створюються у складі екомережі з метою подальшого її розвитку і удосконалення та її функціонування.

Відновлювальні території - це території, на яких необхідно і можливо відновити природний рослинний покрив і здійснити репатріацію видів рослин та тварин. Це потенційний резерв, за рахунок якого можливо

Відповідно до п. 4 ст. 16 Закону перелік відновлюваних територій екомережі включає території, що являють собою порушені землі, деградовані і малопродуктивні землі та землі, що зазнали впливу негативних процесів та стихійних явищ, інші території, важливі з точки зору формування просторової цілісності екомережі [1].

У Методичних рекомендаціях щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі, затверджених наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. № 604 [3], що до складових відновлювальних територій екомережі включаються території: здавна орані, низькопродуктивні; вдруге засолені внаслідок надмірного зрошення; пасовищні збої, ділянки прогону худоби та місця їх постійної концентрації; забур'янені карантинними видами бур'янів, у т.ч. шкідливими для здоров'я людей; кар'єри, відвали породи тощо; орні землі на схилах, які відводяться під ґрунтозахисні смуги, або постійні ділянки, призначені для розведення диких комах-запилювачів; схили насипів та смуги відчуження вздовж автомобільних доріг, залізниць, нафто- і газопроводів; ділянки відкритих ґрунтів на яких відбуваються, або можуть розвинутиися яружні та зсувні процеси; місця постійного відпочинку та інші рекреаційні території; ділянки, які можуть становити загрозу здоров'ю людей та тварин; селітебні території, які підлягають рекультивациі – садиби, занедбані ферми тощо [3,4]. А основним критерієм вибору відновлювальних територій є збереження в них середовищ існування (біотопів), якщо навіть природне біорізноманіття повністю знищене [4]. При віднесенні земель до деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених враховуються орієнтовні показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють не-